

LEONARD ŁUKASZUK

EDUKACJA MORSKA A NAUCZANIE MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA MORZA

UWAGI WSTĘPNE

Teza, że współczesna edukacja morska sprzyja poznawaniu i tworzeniu intelektualnej wizji świata, planety Ziemi, której powierzchnię w ponad 2/3 pokrywają morza i oceany, wydaje się trafna. Edukacja morska powinna więc skupiać się na rzeczywistości przyrodniczej wraz z jej ekologicznymi uwarunkowaniami, a także uwzględniać specyficzne dziedziny kultury i cywilizacji morskiej oraz zagadnienia prawne.

Edukacja morska uwarunkowana jest – zwłaszcza w odniesieniu do szerokiej społeczności ludzi morza – wymogami wynikającymi z odpowiednich regulacji prawno-międzynarodowych związanych z użytkowaniem mórz i oceanów. Dotyczą one m.in. określonych kwalifikacji zawodowych i cech psychofizycznych kształtowanych w procesie nauczania i wychowania kandydatów do zawodów morskich. Zagadnienia te omawiają w swych pracach M.H. Koziński¹ i J. Młynarczyk². Wiedza o morzu i jego problemach może być także czynnikiem kulturotwórczym w procesie formowania ogólnego, pozaprofesjonalnego.

Ostatnio szerokie programy edukacyjne i szkoleniowe z zakresu problematyki nowego prawa morza, mające na celu powszechne przyswojenie treści Konwencji o prawie morza z 1982 r., tworzone są przez Oddział do spraw Oceanu i Prawa Morza ONZ. W ramach programu „Hamilton Shirley...”, w którym uczestniczą instytucje edukacyjne, przyznawane zostają stypendia dla kandydatów pochodzących z krajów rozwijających się. Program drugi – „Train-Sea-Coast” – obejmuje międzypaństwową współpracę edukacyjną z udziałem rozbudowanej sieci centrów szkoleniowych w krajach rozwiniętych i rozwijających się.

Konwencja o prawie morza z 1982 r., która weszła w życie w 1994 r. i została przez Polskę ratyfikowana (1998), w wielu swych założeniach służących partnerskiej współpracy państw ma także pewne przesłania edukacyjne, zarówno te ogólne jak i odnoszące się do zagadnień prawnych. Stąd też krzewienie w tak szerokiej skali wiedzy o tej konwencji jest przedsięwzięciem użytecznym poznawczo, a także służy procesowi jej implementacji. Konwencja wymaga również nowych objaśnień systemowych w kontekście jej relacji z prawem międzynarodowym jako pewną całością, co wiąże się m.in. z sytuacją zaistniałą po utworzeniu Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza (ITLOS). Żywi się niekiedy obawy, że utworzenie tego Trybunału wpłynie ujemnie na jedność prawa międzynarodowego, którego zasadniczą część stanowi prawo

¹ M.K. Koziński, *Morskie prawo pracy*, Gdynia 1997, s. 62–73; *Prawo morskie*, pod red. J. Łopuskiego, Bydgoszcz 1998, s. 230–233.

² J. Młynarczyk, *Prawo morskie*, Gdańsk 1997, s. 100–104.

morza. Wskazuje się, iż konwencja jest wyrazem równowagi interesów, w związku z czym bywa ona niekiedy mało precyzyjna. Dlatego też wiążące strony obowiązkowe rozstrzygnięcie sporów ma być tym elementem, który zespoli całą strukturę regulacji i ma zapobiegać jej dowolnemu interpretowaniu, a także stosowaniu. Obowiązkowe rozstrzygnięcie sporów ma ponadto chronić prawo morskie zwyczajowe przed „fragmentacją”. Zatem w nauczaniu międzynarodowego prawa morza powinno się brać pod uwagę zarówno ten aspekt, jak i inne wyłaniające się problemy, wymagające objaśnień i nowych interpretacji.

Problematyka międzynarodowego prawa morza znalazła należyte miejsce w systemie edukacyjnym – i to nie tylko w obrębie szkolnictwa morskiego różnych krajów. Szczególnie znaczący jest tu przykład Stanów Zjednoczonych i Francji. Także w Polsce, zwłaszcza w szkolnictwie morskim, ta dziedzina prawa jest nauczana na odpowiednim poziomie, zarówno pod względem merytorycznym jak i metodycznym.

NAUCZANIE PRAWA MORZA I REFLEKSJE NAD WSPÓŁCZESNĄ EDUKACJĄ MORSKĄ W RÓŻNYCH KRAJACH

Na gruncie europejskim pojęcie edukacji jest współcześnie różnie definiowane. Jednak na użytek naszych rozważań można zgodzić się z ustaleniem przyjętym przez Sąd Najwyższy Irlandii w sprawie *Ryan v. A.G.*, gdzie pod pojęciem tym rozumie się: „nauczanie i szkolenie dzieci, aby możliwie najlepiej wykorzystywały tkwiące w nich potencjalne uzdolnienia, cechy psychiczne, umysłowe i moralne”³.

Od edukacji oczekuje się, że będzie ona ogniwem powiązań międzykulturowych – także w integrującej się Europie. Stąd też w najnowszych publikacjach poświęconych roli prawa w ulepszaniu edukacji w Europie zauważa się, że powinno ją cechować podejście interdyscyplinarne i odpowiedni poziom⁴.

Nauczania prawa morza nie należy więc ograniczać jedynie do przekazywania młodzieży wiedzy ściśle prawniczej, ale trzeba także szerzej uwzględnić dziedziny pokrewne, przede wszystkim zaś sięgać do zagadnień związanych ze współczesnymi stosunkami międzynarodowymi i polityką morską państw oraz organizacji międzynarodowych, zwłaszcza struktur ONZ.

Nasuwa się pytanie, na ile nauczanie prawa morza w warunkach europejskich może być zunifikowane? Powinno ono uwzględniać jednocześnie interesy narodowe poszczególnych krajów, ale także interesy Wspólnoty Europejskiej⁵. Na ogół istnieje zgodność poglądów co do potrzeby popierania kształcenia ustawicznego i stosowania nowych technologii informacyjnych na użytek edukacji. Na podstawie analizy regulacji, jaką jest Traktat o Unii Europejskiej, dostrzega się zarówno pewne możliwości, jak i ogra-

³ Zob. D. G l e n d e n n i n g, *Recent developments in legislation on education in Ireland*, „European Journal for Education Law and Policy” 1997, vol. 1, Nos 1–2, s. 138.

⁴ J. D e G r o o f, B. F r i e s s, *Opportunities and limitations for a European education policy*, *ibid.*, s. 9–17, oraz J. D e G r o o f, *The first edition of the „European Journal for Education Law and Policy”*, *ibid.*, s. 1–2.

⁵ P o r. E. C r e s s o n, *Pour une Europe de l'éducation*, *ibid.*, s. 5–7.

niczenia europejskiej polityki edukacyjnej⁶. Ma w niej zastosowanie zasada subsidiarności – jako kluczowe kryterium stosowana także w tym obszarze. Jej wyrazem są w pewnym sensie programy edukacyjne, na przykład takie jak „Sokrates”, zmierzające do polepszenia jakości edukacji w krajach Unii Europejskiej drogą współpracy⁷.

Z przeprowadzonych badań porównawczych wynika, że zagadnienia edukacji morskiej są obecnie coraz częściej postrzegane w szerszym kontekście – tak z perspektywy europejskiej, jak i globalnej. Zwraca się także uwagę na uwzględnianie w tym zakresie zasad dobrosąsiedztwa i potrzeb współpracy regionalnej. Współczesna edukacja morska bierze pod uwagę aspekty historyczne, kulturowe i nowe wyzwania cywilizacyjne. Afirmuje potrzebę „humanizacji mórz” i propaguje „oceaniczne myślenie” wśród społeczeństw państw morskich.

Również Polska, mając przecież własne bogate doświadczenia w dziedzinie edukacji morskiej, przede wszystkim zaś w szkolnictwie morskim, coraz częściej korzysta z dorobku edukacyjnego czołowych państw morskich, szczególnie Francji i Stanów Zjednoczonych. Polskie uczelnie morskie rozwijają współpracę ze szkolnictwem morskim tych krajów, a także krajów bałtyckich. Zwłaszcza doświadczenia szkolnictwa i polityki morskiej USA są inspirujące zarówno dla praktyki edukacyjnej, jak i polityki morskiej państwa.

Obchodzony w roku 1998 Rok Mórz i Oceanów, proklamowany przez UNESCO, przypomina o obowiązku wdrażania do praktyki edukacyjnej głównych zasad Konwencji o prawie morza (1982). Jak więc uprawiać edukację morską, doskonaląc warsztat badawczy i dydaktyczny, aby sprostać temu zadaniu? Procesy edukacyjne w warunkach szkoły wyższej są ściśle zespolone z dociekaniem naukowo-badawczymi, więc od umiejętności ich połączenia zależy powodzenie współczesnego dydaktyka w uprawianiu zarówno jednej, jak i drugiej dziedziny aktywności.

Jak zatem wykładać współczesne międzynarodowe prawo morza, jak kształtować strukturę tego przedmiotu, główne założenia i treści programowe, pożądane podejście problemowe w objaśnianiu poszczególnych struktur normatywnych, instytucji, zasad wykładni i implementacji?

Propagowane ostatnio nauczanie i uczenie się „strategiczne” wymaga stałego dostępu do danych, dostępu do bazy, tj. odpowiednich źródeł, stałego ich aktualizowania, zwłaszcza *via* Internet⁸. Bazy te budowane są przez uczących.

W nauczaniu prawa morza istotne znaczenie mają uwarunkowania metodyczne związane z występowaniem tu struktur multidyscyplinarnych. Uwarunkowania te dotyczą terminologii i języka przekazu treści, doboru podręczników i różnorodnych pomocy dydaktycznych, także audiowizualnych, oraz kształtowania odpowiednich „sytuacji dydaktycznych” w toku wykładów czy innych zajęć audytoryjnych. Szczególnego zaangażowania wymaga prowadzenie konwersatoriów i seminariów. Dotyczy to zarówno dobrego merytorycznego ukierunkowania procesu dydaktycznego, wzboga-

⁶ J. De Groof, B. Friess, *op. cit.*

⁷ Zob. S. Hermans, *The Socrates programme: From negotiation to implementation*, „European Journal for Education and Policy” 1997, vol. 1, Nos. 1–2, s. 19–39.

⁸ Zob. N. Longworth, *Wiring environmental education*, „Work in Progress. A Review of Research Activities of the United Nations University”, Spring 1998, vol. 15, No. 1, s. 4–5.

canego nowymi, w miarę urozmaiconymi treściowo materiałami do studiowania i prezentacji ustnej bądź pisemnej (np. *case studies*), jak też pewnej dozy asertywności w relacjach ze słuchaczami⁹. Postulowany sposób nauczania to również pobudzanie u słuchaczy pozytywnej motywacji, odpowiednie kształtowanie jej procesów¹⁰.

Formuła edukacji uniwersyteckiej wymaga ponadto, by w sposób twórczy, szerzej podbudowany treściami ogólnohumanistycznymi, a niekiedy także refleksją filozoficzną, interpretować te zagadnienia prawa morza, które mają wymiar wartości uniwersalnych, chronionych i odpowiednio regulowanych przez to prawo. Pewną użyteczną wskazówką może tu być wielopłaszczyznowe ujęcie tych problemów zastosowane w podręczniku prawa międzynarodowego i w innych pracach J. Gilasa, nawiązujące także do aksjologii i reguł prakseologicznych.

JAK NAUCZAĆ MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA MORZA?

Tak sformułowane pytanie, mające zarówno wymiar merytoryczny, jak i metodyczny, sytuuje się w szerokim kontekście rozważań nad współczesną edukacją prawniczą, w tym także w dziedzinie zagadnień związanych z morzem. Edukacja prawnicza bywa niekiedy przedmiotem refleksji krytycznych, występujących na forum opiniotwórczych mediów czołowego państwa morskiego, jakim niewątpliwie są Stany Zjednoczone¹¹. U nas dyskusji takich raczej brak bądź jest ich niewiele¹², a można by oczekiwać, że w obliczu zachodzących obecnie przemian, tak o zasięgu krajowym, jak i europejskim czy globalnym, byłyby one użyteczne.

W USA owe dyskusje wiążą się głównie ze stylem uprawiania różnych profesji prawniczych i z edukacyjnym przygotowaniem do tego rodzaju roli społecznych. W ostatniej dekadzie ukazały się tam znaczące książki, pochodzące z kręgu autorów związanych z takimi uniwersytetami, jak Harvard czy Yale, sygnalizujące m.in. obniżanie się standardów w praktyce prawniczej, upadek ideałów w tej profesji. Rodzi to potrzebę zarówno krytyki, jak i zmian w edukacji prawniczej i w praktyce.

Zauważa się m.in., że obecne typowe zachowanie prawników w istocie nie ulega żadnym zmianom, a przez to poważnie zagraża przyszłemu funkcjonowaniu i bezpieczeństwu najważniejszych instytucji obywatelskich państwa, a nawet formie rządów – w rozumieniu określonym w preambule do Konstytucji USA.

Postulowane są przede wszystkim zmiany w modelu edukacji prawniczej. Prawnicy więcej uwagi poświęcają bowiem trosce o zarabianie pieniędzy niż problemom praw-

⁹ Zob. A. Strycharz, *Czy nauczycielom potrzebna jest asertywność?*, „Carpe Diem. Pismo Ludzi Twórczych” 1998, nr 2, s. 16 i n.

¹⁰ Zob. K. Żegnalek, T. Majewski, *Samokontrola pracy dydaktycznej wykładowcy*, „Wojsko i Wychowanie” 1998, nr 4, s. 31 i n.

¹¹ Zob. H. Sheppard, *Legal education and the future of the Republic, Yale lawyers and the U.S. Constitution*, „Vital Speeches of the Day” 1998, vol. LXIV, No. 13, s. 403–406.

¹² Zagadnieniem tym zajmował się ostatnio Komitet Nauk Prawnych PAN (posiedzenie w dniu 26 marca 1998) na kanwie też referatu dr. hab. Andrzeja Korybskiego (UMCS) *Edukacja prawnicza w Polsce: niektóre dylematy i propozycje rozstrzygnąć* („Państwo i Prawo” R LIII, 1998, nr 7 (629), s. 106–107).

nym rozwiązywania sporów. Dlatego wskazuje się, że należy uczyć dostrzegania różnicy między postawą ograniczającą się jedynie do toczenia długotrwałych sporów a podejściem ukierunkowanym na rozwiązywanie problemów w trudnych sytuacjach, z jakimi stykają się osoby uprawiające zawód prawnika. Jest to problem istotny, gdyż prowadzenie długotrwałych sporów może mieć określone konsekwencje ekonomiczne, socjalne i polityczne. Jak obliczył w przybliżeniu jeden z ekonomistów, koszty niepotrzebnie przeciąganych sporów sięgają kwoty około 320 mln dolarów w skali roku.

Prawników nie uczy się harmonizowania wielce zróżnicowanej rzeczywistości, co jawi się jako szczególnie znaczące zadanie u progu XXI wieku, przed prawnikami stoją bowiem nowe wyzwania – m.in. działalność w roli „czyniących pokój” (*peacemakers*). Niepokoi także nieadekwatność współczesnej edukacji prawniczej do wymogu, aby pomagała ona prawnikom wykonywać obowiązki obrońców konstytucji. Dominującym modelem w amerykańskiej edukacji jest uczenie studentów, jak agresywnie prowadzić spory, jak walczyć z przeciwnymi poglądami, wykorzystując bezkompromisowe schematy techniczne.

Szkoły prawnicze nie uczą, jak rozwiązywać konflikty w sposób harmonijny, ale jak pomagać w promowaniu konfliktów przynoszących zyski. Nie poznaje się tam nowoczesnych technik pomyślnego rozwiązywania problemów, negocjacji korzystnych dla obu stron sporu, lecz agresywnych postaw.

Spostrzeżenia te mogą być także użyteczne dla nauczających prawa morza, gdzie potrzeba poszukiwań harmonizacji jest istotną wartością.

GLÓWNE UWARUNKOWANIA, PRZESŁANIA I CELE STOJĄCE PRZED NAUCZAJĄCYM MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA MORZA

Nauczający międzynarodowego prawa morza powinni dostrzegać różne uwarunkowania tego przedmiotu. Chodzi tu przede wszystkim o zewnętrzne uwarunkowania procesu dydaktycznego, który rządzi się od dawna ukształtowanymi prawidłowościami i regułami metodycznymi, ulegającymi tylko nieznacznym modyfikacjom.

Do uwarunkowań zewnętrznych można zaliczyć przede wszystkim:

- obecny kształt współczesnych stosunków międzynarodowych, po zakończeniu zimnej wojny sprzyjający niwelowaniu dotychczasowych ideologicznych motywacji systemów edukacyjnych w krajach europejskich;
- wymogi edukacji uniwersalnej, skłaniającej się ku przyszłości i odpowiadającej zarówno potrzebom integracji europejskiej, jak też ogólnym założeniom edukacji morskiej, zorientowanej ze swej istoty globalistycznie i uwzględniającej problemy adaptacyjne do nowych wyzwań technologicznych, gospodarczych i ekologicznych;
- potrzeby procesów poznawczych, zmierzających do optymalnego ukształtowania intelektualnej wizji świata, m.in. zgodnie z generalnymi przesłaniami i zasadami wynikającymi z Konwencji o prawie morza z 1982 r. i jej dotychczasowego ukierunkowania implementacyjnego oraz z wysiłków popularyzatorskich podejmowanych w systemie Narodów Zjednoczonych, a także regionalnie;
- ukształtowane historycznie tradycje i wartości polskiej edukacji morskiej, jej bogatego dorobku na gruncie szkolnictwa morskiego, wykorzystującego doświadczenia

programowe i metodyczne pochodzące z czołowych krajów morskich, m.in. takich jak Francja i Stany Zjednoczone.

W prezentowanej ostatnio refleksji A. D'Amato nad współczesnym prawem międzynarodowym¹³ wyraża się dążenie do zmiany tradycyjnych sposobów analizy politycznej i prawnej, m.in. w zakresie badań i studiowania międzynarodowego prawa morza, tak aby pobudzić zainteresowanie studentów tą dziedziną, wzmocnić motywacje i zaspokoić oczekiwania, a także wyzwolić kreatywną aktywność poznawczą.

Przedstawiając problematykę morską w kontekście współczesnego międzynarodowego prawa ochrony środowiska, D'Amato zastawia się m.in. nad zagadnieniami: kto chroni oceany i czy istnieje alternatywa dla Konwencji o prawie morza w tej dziedzinie. Konwencja ta, jak zauważa M.E. Villiner¹⁴, stworzyła nowe normy zwyczajowe, które zmodyfikowały konwencje genewskie (morskie) z 1958 r. Jest ona niewątpliwie przejawem globalizacji prawa i wzrostu jego roli w rozwoju gospodarczym, także w zakresie gospodarki morskiej, jak również wzrostu roli prawników w działalności legislacyjnej systemu ONZ¹⁵.

Zagadnienia te są na pewno godne uwagi i odpowiedniego zinterpretowania w nauce prawa morza. Podkreślany tu kontekst ekologiczny może być także wzbogacony wskazaniem na rolę bioetyki w ochronie środowiska morskiego, rolę konferencji światowych w tej dziedzinie oraz na sygnalizowane przez A. D'Amato zjawisko „potania” międzynarodowych norm ekologicznych.

Konkretyzując powyższe postulaty odnoszące się do uprawiania współczesnego prawa morza w wymiarze badawczym i dydaktycznym, można wskazać na potrzebę postrzegania i uwzględniania:

- globalnego podejścia do procesów rozwoju prawa i do jego stosowania, postępuje bowiem globalizacja wielu dziedzin, których ono dotyczy;
- przyszłości multidyscyplinarnego ujmowania praktyki obrotu prawnego w morskich stosunkach międzynarodowych;
- roli międzynarodowego prawa morza w rozwoju gospodarczym, zwłaszcza w gospodarce morskiej w skali globalnej i regionalnej;
- roli prawników specjalistów morskich w systemie ONZ i w organizacjach pozarządowych;
- wzrastającej efektywności Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i roli nowego Międzynarodowego Trybunału Prawa Morskiego (ITLOS) w sprawach sporów morskich;
- aspektów morskich międzynarodowego prawa Antarktyki¹⁶;

¹³ A. D'Amato, *International Studies. Collected Papers*, vol. II, Kluwer Law International, The Hague 1997.

¹⁴ M.E. Villiner, *Customary International Law and Treaties. A Manual on the Theory and Practice of the Interrelation of Source*, fully revised second edition, Kluwer Law International, The Hague 1997.

¹⁵ Szerzej o roli prawa i prawników w skali globalnej zob. J. Ross Harper (red.), *Global Law in Practice. 50th Anniversary of the International Bar Association*, Kluwer Law International, The Hague 1997.

¹⁶ Zob. F. Francioni (ed.), *International Law for Antarctica*, Kluwer Law International, The Hague 1997.

– badania źródeł prawa morza (analiza, systematyzacja) i objaśniania normatywnych i doktrynalnych problemów z tym związanych, m.in. w świetle orzecznictwa i komentarzy sądów międzynarodowych (trybunałów), a także w kontekście specyficznych rozwiązań wynikłych na tle stosowania Konwencji wiedeńskiej z 1969 r. o prawie traktatów¹⁷;

– stosowania w praktyce generalnych zasad prawa morza i roli jednostronnych aktów państw w rozwoju tego prawa;

– podejmowania nowych i monitorowania tradycyjnych tematów prawa morskiego z zakresu sporów o obszary morskie i o zasady korzystania z nich w kontekście współczesnych stosunków międzynarodowych (Bałtyk, Morze Kaspijskie, Morze Egejskie, Wyspy Spratly, Morze Czarne);

– większego zainteresowania zagadnieniami teorii międzynarodowego prawa morza, m.in. w kontekście współczesnych tendencji w teoretycznych założeniach badań i nauczania prawa międzynarodowego oraz stosunków międzynarodowych; korzystanie m.in. z dorobku Akademii Haskiej w dziedzinie prawa międzynarodowego;

– wybranych zagadnień behawioralnych w celu lepszego rozumienia i budowania pomostów między wiedzą przyrodniczą, teorią i praktyką, między naukami behawioralnymi a prawem, co jest szczególnie znaczące w wypadku prawa morza;

– pogłębiania wiedzy ekologicznej dla potrzeb prawa morza, wzbogacania refleksji teoretycznej i metodycznej nad interrelacjami i interakcjami między prawem morza a prawem ekologicznym; stosowanie metod badawczych i dydaktycznych inspirujących poznawczo, wzbogaconych dorobkiem ekologów¹⁸;

– zagadnień prawnych morskiej współpracy bałtyckiej w dziedzinie badań naukowych i w innych obszarach aktywności, także pozainstytucjonalnych¹⁹.

Spostrzeżenia metodyczne, jakie nasuwają się w odniesieniu do nauczania prawa morza, zostały częściowo przedstawione we wcześniejszych rozważaniach. Można tu przypomnieć o potrzebie właściwego sterowania całym procesem dydaktycznym na danym poziomie kształcenia, uwzględniania wymogu podejścia multidyscyplinarnego i stosowania właściwych środków przekazu – nie tylko zwerbalizowanych, ale także w miarę możliwości audiowizualnych, pobudzających wyobraźnię, zainteresowanie przedmiotem, a także ułatwiających utrwalenie wiadomości. Prawo morza jest obszerną dziedziną wiedzy, powiązaną z wieloma innymi dyscyplinami specjalistycznymi, jak na przykład z oceanografią, stąd też czerpanie z ich dorobku merytorycznego i metodycznego może być bardzo użyteczne. Przekazywanie wiedzy zawsze wymaga jej stałej aktualizacji, co szczególnie dotyczy prawa morza, zwłaszcza w kontekście procesu implementacji Konwencji z Montego Bay i różnych sytuacji problemowych, związanych głównie ze sporami morskimi oraz z nowymi interpretacjami prezentowanymi przez doktrynę. Konieczne jest także postrzeganie i wykorzystywanie w procesie

¹⁷ Zob. V.D. De G a n, *Sources of International Law*, Kluwer Law International, The Hague 1997.

¹⁸ Zob. *Learning Environments Research*, „An International Journal”, Kluwer, Dordrecht 1998.

¹⁹ Por. K. Prunskiene, E. Altvater (eds.), *East-West Scientific Co-operation. Science and technology policy of the Baltic States and international co-operation. Proceedings of the NATO advanced research workshop, Vilnius, Lithuania, October 3–6 1996*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1997.

dydaktycznym wniosków dotyczących polityki morskiej państwa, a w wypadku Polski jej szerszego kontekstu międzynarodowego i europejskiego.

MARITIME EDUCATION AND TEACHING INTERNATIONAL MARITIME LAW

This article deals with maritime education in terms of teaching international maritime law.

Far-reaching educational and training programmes in the field of recent developments in maritime law have been generated recently by the United Nations Division for Ocean Related Matters and the Law of the Sea. These aim to achieve the general adoption of the contents of the Convention on the law of the sea from 1982. Issues of international maritime law have found an appropriate place in the education systems of the USA and of France. In Poland, too, this area is taught at an appropriate level within the maritime education sector.